

HET GENTSE BEVOLKINGSCIJFER IN DE TWEEDE HEFT VAN DE ACHTTIENDE EEUW

DOOR

PAUL DEPREZ
Aspirant N.F.W.O.

Bijna tien jaar zijn verlopen sedert Prof. Van Werveke, in de Koninklijke Vlaamse Akademie zijn verhandeling liet verschijnen over «*De Curve van het Gentse Bevolkingscijfer in de 17e en de 18e eeuw*»¹.

Sindsdien werden er veel demografische studies geschreven, doch onze kennis van de demografische ontwikkeling te Gent bleef eerder stationnair. Nieuwe gegevens over Gent werden ons, voor de tweede helft van de 18e eeuw, aan de hand gedaan door de eminente Gentse archivaris, de Heer Dr. M. Gysseling².

Het is niet de bedoeling van dit artikel kritiek uit te oefenen op het werk van de Gentse hoogleraar: wat wij beogen is nog enkele problemen bij te voegen bij het reeds zo komplexe (om niet te zeggen duistere) beeld der historisch demografische ontwikkeling.

De gegevens waarover Prof. Van Werveke bij de publicatie van zijn verhandeling beschikte waren voor de 18e eeuw weinig talrijk. In 1783 was door het Oostenrijks bewind een algemene volkstelling uitgeschreven: in Gent werd de telling pas in 1786 uitgevoerd en bracht als resultaat 48.409 inwoners, waaronder 36.834 kommunikanten en 11.575 niet-kommunikanten (inwoners van minder dan 12 jaar oud). Daarnaast was er ook nog het aantal inwoners der St. Nikolaasparochie door de pastoor opgetekend voor 1741, 1749 en 1765: respectievelijk 3.469, 3.358 en 3.359 inwoners³.

De gegevens die we bij dit schaars materiaal konden voegen, hebben hoofdzakelijk betrekking op twee algemene tellingen, nl. van 1741 en 1786, waarvan we hierna de gedetailleerde tabellen laten volgen⁴.

(1) H. VAN WERVEKE, *De Curve van het Gentse Bevolkingscijfer in de 17e en de 18e Eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, Brussel, 1948.

(2) We willen niet nalaten de heer Dr. M. Gysseling nogmaals onze zeer hartelijke dank hiervoor te betuigen.

(3) H. VAN WERVEKE, *op. cit.*, blz. 5-8.

(4) Rijksarchief te Gent (R.A.G.), nieuw (gedeponiseerd) bisschoppelijk archief, nr. K. 4096: «*Liber pertinens ad documenta pastoralia Sti Bavonis in urbe Gandensi, anno 1714.*» De telling van 1786 die Prof. Van Werveke benutte, omvat noch de bevolking der liefdadige en geestelijke instellingen, noch het garnizoen. Deze cijfers zijn daarentegen wel bevat in de telling van 1784.

TABEL I — TELLING VAN 1741

	<i>Kommunikanten</i>	<i>Niet-Kommun.</i>	<i>Totaal</i>
St. Baafs	8.000	2.236	10.236
St. Niklaas	2.754	715	3.469
St. Michiels	7.132	1.910	9.042
O.L.V. St. Pieters	5.168	1.622	6.790
St. Jacobs	4.270	1.290	5.560
Heilig Kerst	3.677	1.100	4.777
St. Maartens	3.341	1.097	4.438
Totaal	34.342	9.970	44.312

TABEL II TELLING VAN MEI 1784

	<i>Kommunikanten</i>	<i>Niet-Kommun.</i>	<i>Totaal</i>
St. Baafs	9.759	2.924	12.683
St. Niklaas	2.761	649	3.410
St. Michiels	8.653	1.640	10.293
O.L.V. St. Pieters	5.085	1.946	7.031
St. Jacobs	4.613	1.368	5.981
Heilig Kerst	4.452	1.594	6.046
St. Maartens	4.568	1.246	5.814
Totaal	39.891	11.367	51.258

Met betrekking tot de algemene telling van 1784 kunnen we nog opmerken dat we in een dossier, berustend in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, voor Gent het aantal van 50.963 inwoners opgetekend vonden, wat zeer goed overeenstemt met het hierboven vermelde totaal ⁵.

Naast deze twee algemene tellingen bezitten we ook nog enkele losse gegevens voor de St. Baafsparochie. Voor 1715, 1737 en 1773 kennen we het aantal kommunikanten dat respectievelijk 9.008, 7.755 en 9.346 bedroeg. Op 7 mei 1749 werden er in St. Baafs 10.795 inwoners geteld, waaronder 7.827 kommunikanten en 2.968 niet-kommunikanten. Op 21 mei 1765 was het aantal inwoners tot 10.106 gedaald, waarvan 8.027 kommunikanten waren ⁶.

De kritiek die men op het werk van Prof. Van Werveke uitbracht, gold vooral het feit dat hij, met betrekking tot de berekening van de bevolkingsevolutie, het gebruik van een niet evoluerende geboortekoefficient had vooropgezet ⁷. Het was Prof. Blockmans die in zijn artikel

(5) Algemeen Rijksarchief te Brussel, Geheime Raad, Oostenrijkse Tijd, nr 1339.

(6) R.A.G., Nieuw Bisschoppelijk Archief, nr. K. 4096.

(7) Zie F. BLOCKMANS, *De Bevolkingscijfers te Antwerpen in de XVIIIe eeuw*, in « Antwerpen in de XVIIIe Eeuw », Antwerpen, 1952, zie blz. 397 e.v. — J. VERBEEMEN, *De demografische Evolutie van Mechelen (1370-1800)*, Handelingen van de Koninklijke Kring Oudheidkunde Mechelen, LVII, 1953, p. 63-97.

« De Bevolkingscijfers te Antwerpen in de XVIIIe eeuw » voor de eerste maal op deze werkwijze een kritiek uitbracht en op klare wijze aantoonde hoe groot de fout « kon » zijn wanneer men aan de hand van een niet-veranderend geboortekoefficient het bevolkingscijfer probeerde te berekenen. Opzettelijk maakte hij voor Antwerpen een gelijkaardige fout: enerzijds berekende hij het aantal inwoners van Antwerpen aan de hand van een onveranderd geboortekoefficient (nl. 36,151 of 27,661 geboorten per duizend inwoners voor 1784), anderzijds deed hij hetzelfde, doch met behulp van een veranderend nataliteitskoefficient (34,286 of 29,166 geboorten per duizend inwoners in 1699 ; 30,110 of 33,132 in 1755 en tot slot het geboortekoefficient van 1784⁸⁾). Omdat de verschillen die Prof. Blockmans aldus bekwaam zo sprekend zijn laten we ze hier, naast elkaar weergegeven, volgen:

1696-1705 : 1912,2 x 36,151 = 69.128	1912,2 x 34,286 = 65.562
1706-1715 : 1900,3 x 36,151 = 68.698	1900,3 x 34,286 = 65.154
1716-1725 : 1861 x 36,151 = 67.277	1861 x 30,11 = 56.035
1726-1735 : 1638,7 x 36,151 = 59.241	1638,7 x 30,11 = 49.341
1736-1745 : 1455 x 36,151 = 52.600	1455 x 30,11 = 43.810
1746-1755 : 1449,9 x 36,151 = 52.415	1449,9 x 30,11 = 43.656
1756-1765 : 1347 x 36,151 = 48.695	1347 x 30,11 = 40.858
1766-1775 : 1401,7 x 36,151 = 40.673	

Het waren deze, soms grote, afwijkingen die Prof. Blockmans deden aannemen dat Prof. Van Werveke in zijn berekeningen wel eens een aanzienlijke fout kon hebben gemaakt.

J. Verbeemen, die de kritiek door Prof. Blockmans uitgebracht hernam, erkende evenwel dat Prof. Van Werveke geen enkele reden had om een evolutie in het nataliteitskoefficient te zien, temeer daar in de 18e eeuw het geboortekoefficient in de St. Niklaasparochie slechts weinig veranderde⁹⁾.

Aan de hand van de nieuwe demografische gegevens voor Gent, die we hoger in tabellen weergaven, blijkt dat Prof. Blockmans het in zijn kritiek bij het rechte eind had. Dat ook te Gent het nataliteitskoefficient in de loop der 18e eeuw is geëvolueerd, blijkt overduidelijk uit de hierna volgende tabel :

TABEL III — GEBORTEN PER DUIZEND INWONERS

	1741	1749	1765	1784	1786
St. Baafs	38,6	37,5	38,5	38,1	
St. Jacobs	32,9			32,9	
O.L.V. St. Pieters	32,6			40,2	

(8) F. BLOCKMANS, *op. cit.*, blz. 400.

(9) J. VERBEEMEN, *op. cit.*, blz. 73.

St. Michiels	25,6			25,4	
St. Niklaas	29,2	31,9	31,4	31,4	34,0
St. Maartens	31,9			37,1	
Heilig Kerst	34,7			39,1	
Totaal	32,5			34,8	37,9 ¹⁰

Laat ons, vooraleer verder te gaan, de geboortekoëfficiënten der verschillende Gentse parochies onderzoeken.

Wat de evolutie dezer koëfficiënten, tussen 1741 en 1784, betreft kan men drie groepen parochies onderscheiden:

1) de periferische: hun geboortekoëfficiënt, betreffelijk laag in 1741 32,7 per duizend, steeg tot 38,8 p. d. in 1784.

2) de centrale (uitgezonderd St. Baafs): het geboortekoëfficiënt, dat redelijk laag is, blijft doorlopend konstant: 29,6 p.d. in 1741 en 29,7 p.d. in 1784.

3) de Sint-Baafsparochie, die geheel afzonderlijk staat: een koëfficiënt dat hoger ligt dan in de andere parochies, maar dat nagenoeg onveranderd blijft tot 1784.

Daarnaast is er nog een andere vaststelling die het ons onmogelijk maakt één enkel geboortekoëfficiënt voor geheel Gent te gebruiken. Voor 1741 hebben we als gemiddeld geboortekoëfficiënt voor Gent 32,5 geboorten per duizend inwoners, doch in werkelijkheid schommelen de koëfficiënten der onderscheidene parochies van 25,6 (voor St. Michiels) tot 38,6 p.d. (voor St. Baafs). Hetzelfde stellen we vast voor 1784. Daar waar het gemiddeld geboortekoëfficiënt 34,8 bedraagt is het laagste 25,4 (St. Michiels) en het hoogste 40,2 p.d. (voor O.L.Vr. St. Pieters).

Het is derhalve het onderscheid dat we maakten tussen Sint-Baafs, de centrale en de periferische parochies, dat zal moeten dienen als basis voor de bevolkingsberekening van Gent. In plaats van het totaal aantal geboorten met één bepaald koëfficiënt te vermenigvuldigen hebben we de geboorten van elk der drie onderscheiden groepen parochies met een voor hen passend koëfficiënt vermenigvuldigd.

Deze koëfficiënten zijn de volgende:

1) voor de centrale parochies: 33,7 voor de periode 1736-1765;
33,6 voor de periode 1766-1785.

2) voor de periferische parochies: in de veronderstelling dat het geboortekoëfficiënt dezer parochies, gelijk dat der andere, tussen 1741 en 1784 op ononderbroken wijze gelijkvormig evolueerde, hebben we de evolutie van het geboortekoëfficiënt als volgt gereconstrueerd:

1736-45	: 30,5 of 32,5	geboorten per	duizend inwoners	(1741)
1746-55	: 29,3 of 34,2	»	»	»
1756-65	: 28,1 of 35,7	»	»	»
1766-75	: 26,9 of 37,2	»	»	»
1776-85	: 25,6 of 38,9	»	»	»
				(telling 1784)

3) voor de Sint-Baafsparochie: alhoewel de geboortekoëfficiënten zeer weinig veranderden — ze schommelden tussen 38,6 en 37,5 per duizend — hebben we er toch van afgezien één enkele geboortekoëfficiënt te gebruiken. We namen aan dat het nataliteitskoëfficiënt als volgt evolueerde:

1736-45 :	25,8 of 38,6	geboorten per duiz. inwoners	(T. 1741)
1746-55 :	26,6 of 37,5	» » » »	(T. 1749)
1756-65 :	25,9 of 38,5	» » » »	(T. 1765)
1766-75 :	25,9 of 38,5	» » » »	
1776-85 :	26,2 of 38,1	» » » »	(T. 1784)

Met deze evolutie voor ogen kunnen we overgaan tot de berekening der bevolkingsevolutie der drie groepen; de resultaten hiervan zijn de volgende ¹¹:

	<i>St Baafs</i>	<i>Centrale par.</i>	<i>Perifer. par.</i>	<i>Totaal</i>
1736-45	10.260	17.719	16.247	44.226
1746-55	10.573	17.992	16.835	45.400
1756-65	9.816	17.736	16.109	43.661
1766-75	10.650	18.463	16.352	45.465
1776-85	12.222	18.910	17.891	49.023
1786-95				51.104

Uit deze nieuwgevonden cijfers blijkt dat de daling in het bevolkingscijfer heel wat minder sterk is geweest dan oorspronkelijk gedacht en dat de bevolkingsvermeeldering die omstreeks 1765 aanving veel gelijkmatiger is verlopen. Dit gewijzigd beeld noopt er ons toe onze vroegere opvattingen aangaande een demografische crisis te Gent enigszins te herzien. Persoonlijk menen we dat de demografische inzinking, omstreeks 1686-95 begonnen, een ongunstige overgangperiode is geweest die mede haar oorsprong vond in de ontwikkeling van de economische conjunctuur te Gent. Deze stellingname is zeker niet nieuw: Verbeemen heeft ze reeds nader omschreven in één van zijn recente artikels. « Ergens in de tweede helft der XVIIe eeuw, zo schrijft hij, misschien zelfs iets vroeger, naar gelang het geval, geraakte de stedelijke arbeidsmarkt verzadigd. Het gevolg daarvan moet een zekere stagnatie op het demografisch plan zijn. Stagnatie die tot verval verworden zal wanneer naar het einde der XVIIe eeuw de Zuidnederlandse economie in krisistoestand geraakte, er te veel mannelijke arbeidskrachten zullen zijn en daarom dit deel der stadsbevolking moet afnemen » ¹².

(11) Vergelijk hiermee de totalen berekend door Prof. Van Werveke, op. cit., blz. 52:

1736-45 :	38.298	1766-75 :	41.254
1746-55 :	39.608	1776-85 :	45.454
1756-65 :	38.887	1786-95 :	51.104

(12) J. VERBEEMEN, *De Werking van economische Factoren op de stedelijke Demografie der XVIIe en der XVIIIe Eeuw in de Zuidelijke Nederlanden*, Belgisch Tijdschr. ft voor Philologie en Geschiedenis, Deel XXXIV, 1956, nr. 4, blz. 1049.

Daarenboven is het niet onmogelijk dat deze ongunstige ontwikkeling in het bevolkingscijfer in nauw verband gestaan heeft met de demografische evolutie op het platteland. Op het platteland begint de crisis reeds in het midden der zeventiende eeuw: zulks is het geval in de Heerlijkheid Nevele en in het Veurne-Ambacht¹³. Dat er rond dat moment een ongunstige wending in de economische conjunctuur heeft plaats gegrepen staat, naar onze persoonlijke mening, buiten kijf. Hoe heeft de stad, in casu Gent, nu gereageerd op deze ommekeer op het platteland? Prof. Van Werveke heeft in zijn « *Curve* » de tienjaarlijkse geboortegemiddelden per parochie in grafiek gebracht¹⁴. Ook daar is een merkwaardige tegenstelling in de kurven op te merken. Voor Sint-Jacobs daalt het geboortecijfer vanaf 1646-55, voor Sint-Niklaas stagneert het rond hetzelfde tijdstip. Voor Sint-Maartens en het Heilig Kerst ligt het keerpunt rond 1666-75; voor Sint-Baafs en Sint-Michiels tien jaar later en voor Sint-Pieters pas in 1706-15. Dus geen eenheid wat het beginpunt der crisis betreft, doch het is wel typisch dat dit het vroegst valt in de kleinste en, volgens de gegevens der achttiende eeuw, demografisch zwakste parochie. Het studiemateriaal ontbreekt ons nog al te veel om aan deze interpretatie een hechtere basis te geven.

Laat ons, vooraleer verder te gaan, een weinig blijven stilstaan bij de geboortekoëfficiënten der verschillende Gentse parochies.

Tot hiertoe werden deze geboortekoëfficiënten steeds berekend op basis van het totaal aantal inwoners. We geloven echter dat deze werkwijze geen volledige bevrediging biedt wegens het feit dat in deze berekening bevolkingsgroepen betrokken worden die, omdat ze te jong of te oud zijn, geen actief aandeel hebben in de bevolkingsvermeerdering. Het geboortekoëfficiënt berekenen op basis van het demografisch actieve deel der bevolking zou een veel juistere kijk op de zaken geven, doch helaas ontbreken ons in de meeste gevallen de preciese gegevens die hiervoor nodig zijn. Niettemin geloven we dat we in zekere mate hieraan kunnen tegemoet komen door het geboortekoëfficiënt te berekenen steunend op het aantal kommunikanten, m.a.w. op het aantal personen van meer dan twaalf jaar oud. Het niet actieve deel der kinderen, dat tussen de 20 en de 25 procent van het totaal aantal inwoners schommelt, wordt hierdoor uitgeschakeld. Deze methode biedt twee grote voordelen: ten eerste laat ze ons toe aan de hand van de kommunikanten-cijfers, die heel wat talrijker ter onzer beschikking staan, de evolutie van het geboortekoëfficiënt te bepalen; ten tweede is dit koëfficiënt heel wat gevoeliger en laat het de verschillen beter uitkomen. Ter illustratie hiervan onderhavige tabel, aangevuld met de koëfficiënten berekend op basis van de gegevens uit De Castillon¹⁵ en van de kommunikanten-cijfers voor Sint-Baafs.

(13) D. DALLE, *De Volkstelling van 1697 in Veurne-Ambacht en de Evolutie van het Veurnse Bevolkingscijfer in de XVIIIe Eeuw*, Handelingen van het Genootschap « Société d'Emulation » te Brugge, blz. 33 in overdruk.

(14) H. VAN WERVEKE, *op. cit.*, Grafiek IV.

(15) R.A.G., Oud-Bisschoppelijk Archief, nr. 29 bis.

TABEL IV

GEBOORTEN PER 1.000 KOMMUNIKANTEN ¹⁶

	1681	1712	1737	1741	1749	1765	1773	1784
St. Baafs		53,3	52,7	49,4	51,8	48,3	45,2	49,5
St. Jacobs		51,4		42,8				42,7
St. Pieters		59,2		42,9				55,7
St. Michiels		32,5		32,5				30,0
St. Niklaas	50,2	40,0		36,9	39,0	40,6		38,7
St. Maartens		43,2		39,5				47,3
H. Kerst		74,5		45,0				53,2

Indien we in deze tabel de gegevens voor 1712 uit het boekje van De Castillon hebben verwerkt dan is dit omdat de koëfficiënten hieruit berekend op buitengewoon treffende wijze de evolutie van dit koëfficiënt in de eerste helft der achttiende eeuw illustreert. Met uitzondering voor Sint-Michiels waar het konstant blijft, daalt het koëfficiënt zeer sterk voor alle andere parochies. Herleiden we deze koëfficiënten dan krijgen we:

Sint-Baafs :	39,1	Sint-Niklaas :	31,3
Sint-Jacobs :	38,6	Heilig Kerst :	49,8
Sint-Pieters :	42,0	Sint-Maartens :	32,7
Sint-Michiels :	25,6		

Gemiddeld maakt dit voor de periferische parochies 41,5 geboorten per duizend inwoners en voor de centrale 31,8. Het zijn deze gemiddelde koëfficiënten die we als basis zullen nemen voor de berekening van het bevolkingscijfer gedurende de periode 1706-1725. Voor het decennium 1726-35 nemen we de cijfers gelegen halfweg deze van 1712 en 1741: 38,9; 30,7 en 37,1 respectievelijk voor Sint-Baafs, de centrale en de periferische parochies.

We bekomen dan de volgende resultaten:

	St. Baafs	Centrale par.	Perifer. par.	Totaal
1706-15	12.303	20.491	16.987	49.781
1716-25	11.077	18.504	14.539	44.120
1726-35	10.806	17.153	14.773	42.732

(16) Voor het aantal kommunikanten van de St.-Niklaas-parochie in 1681, zie H. VAN WERVEKE, *De Gentse int-Niklaasparochie in 1681, Demografisch-historische studie*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, deel IX, 1955, blz. 35.

Het aantal geboorten per duizend kommunikanten bedraagt in 1715 voor de Sint-Baafsparochie 51,8.

De cijfers door Prof. Van Werveke berekend zijn voor de overeenkomende deccenia: 48.468, 42.853 en 39.384. Het is opmerkelijk dat voor 1706-15 het verschil tussen beide cijfers eerder gering is: dit komt omdat het gemiddelde geboortekoëfficiënt in 1712, 37 per duizend bedroeg bij ons, wat slechts een verschil met 0,9 maakt met de koëfficiënt door Prof. Van Werveke gebruikt. Wat we daarjuist over het bevolkingscijfer te Gent en zijn evolutie zegden behoudt ook hier zijn volle waarde en bevestigt dat de daling niet zo sterk is geweest als de cijfers van Prof. Van Werveke laten vermoeden.

In zijn reeds hoger aangehaald werk¹⁷ wees Prof. Van Werveke er op dat tussen de decennia 1726-35 en 1786-95 het procent dat de centrale parochies vertegenwoordigden in het totaal aantal geboorten ononderbroken daalde van 34,9% tot 32,4%; voor dezelfde periode steeg in de periferische dit ten honderd van 36,7 tot 40,8. Aan de hand van de tabellen III en IV heeft men de evolutie der geboortekoëfficiënten kunnen nagaan. In Onze-Lieve-Vrouw Sint-Pieters, Sint-Maartens (Ekergem) en het Heilig Kerst (Sint-Salvator) vermeerderde het geboortekoëfficiënt tussen 1741 en 1784 voortdurend. In de centrale parochies daarentegen, evenals in Sint-Baafs bleven ze gedurende dezelfde tijdspanne onveranderd.

Deze vaststellingen zouden er op wijzen dat de bevolkingsevolutie in de centrale en in de periferische parochies verschillend, zoniet tegengesteld, is geweest. De stijging van het procent geboorten der periferische parochies zou er voor pleiten dat ze een veel grotere levenskracht vertoonden dan de centrale, wier aantal geboorten op veel zwakkere wijze toenam. Gaan we evenwel de procentuele toename na van de verschillende parochiale bevolkingen in 1784 ten overstaan van 1741, dan krijgen we de volgende rangorde:

Sint- Maartens:	31,0%	Sint-Jacobs:	7,5%
Heilig Kerst:	26,5%	O.L.V. St. Pieters:	5,0%
Sint-Baafs:	23,9%	St Niklaas:	daling met 1,7%
Sint-Michiels:	13,8%		

Slechts twee van drie periferische parochies kennen een sterke bevolkingstoename; Sint-Pieters wordt door drie van de vier centrale parochies voorbij gestreefd; onder deze laatste bekleedt het grensgeval Sint-Baafs de eerste plaats. Sint-Michiels, dat nochtans het laagste geboortekoëfficiënt bezit ziet zijn bevolking met 14% toenemen. Sint-Pieters daarentegen, wiens geboortekoëfficiënt het sterkst is toegenomen, en in 1784 het hoogste is te Gent, heeft slechts een bevolkingsvermeerdering van 5%. Wat hier de diepere oorzaak van is blijft vooralsnog een open vraag. Het enige dat deze vaststelling ons leert is dat er wel een verband bestaat tussen de evolutie van het geboortecijfer en dit van het geboortekoëfficiënt, hetgeen bevestigd wordt door een vergelijking van

(17) H. VAN WERVEKE, *De Curve*, blz. 53.

Tabel IV met de tienjaarlijkse geboortegemiddelden. Zulks bevestigt J. Verbeemen's mening¹⁸ als zou er een wisselwerking bestaan tussen het geboortecijfer en het geboortekoëfficiënt: kleine geboortecijfers kleine koëfficiënten, grote cijfers grote koëfficiënten. Daarentegen valt er geen enkele rechtstreekse korrelatie op te merken tussen de bevolkingsvermeerdering en het geboortekoëfficiënt.

Ook over het huwelijkscijfer in zijn verhouding tot het geboortecijfer valt een en ander te vertellen, doch ook hier willen we eerst een parenthesis openen over de te gebruiken methode. Deze verhouding werd zowel door Prof. Van Werveke als door J. Verbeemen gebruikt om mogelijke fluktuaties in de huwelijksvruchtbaarheid aan te tonen. Telkens werd het aantal huwelijken van een bepaald decennium vergeleken met de geboorten in dezelfde periode. Tegen deze werkwijze hebben moderne statistici bezwaar gemaakt en de volgende passus uit een artikel van Paul Vincent onderstreept zulks: « Le nombre des naissances d'une année dépend en effet du nombre des ménages en âge de procréer, c'est-à-dire, en gros, de l'ensemble des mariages de la vingtaine d'années antérieures. Il n'est donc pas étroitement lié au nombre des mariages des quelques années immédiatement précédentes... »¹⁹. Het is juist dit « en gros » dat ons interesseert, want onze gegevens zijn te schaars om de huwelijksvruchtbaarheid op juistere wijze te berekenen. Bij wijze van proef hebben we dan ook de verhouding huwelijken-geboorten berekend op basis van het geboortecijfer van een bepaald decennium gedeeld door het gemiddelde der huwelijkscijfers van hetzelfde en voorgaande decennium. Voor iedere groep parochies hebben we eerst de cijfers gegeven berekend door Prof. Van Werveke en dan de onze.

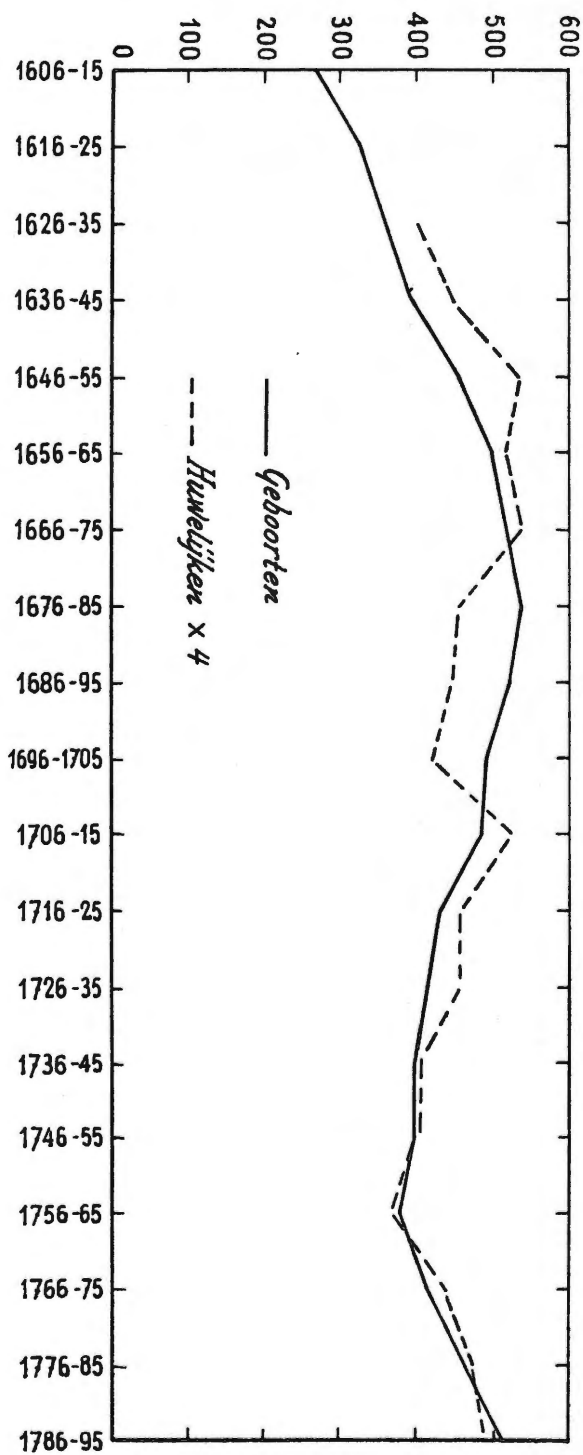
TABEL V — VERHOUDING GEBOORTEN-HUWELIJKEN

	<i>Sint-Baafs</i>	<i>Centrale par.</i>	<i>Periferische par.</i>
1616-25		4,6	4,6
1626-35	3,5		
1636-45	3,5 3,7	3,8	4,5
1646-55	3,4 3,7	3,8 4,1	3,9 4,1
1656-65	3,8 3,7	4,0 4,1	4,4 4,5
1666-75	3,7 3,8	3,4 3,8	4,8 4,7
1676-85	4,6 4,2	3,2 3,4	4,2 4,4
1686-95	4,5 4,5	3,3 3,5	4,0 4,2
1696-05	4,6 4,5	3,7 3,6	4,3 4,3
1706-15	3,6 4,0	3,3 3,4	3,9 4,1
1716-25	3,7 3,5	3,3 3,1	4,0 3,6
1726-35	3,6 3,6	3,3 3,1	3,8 3,7

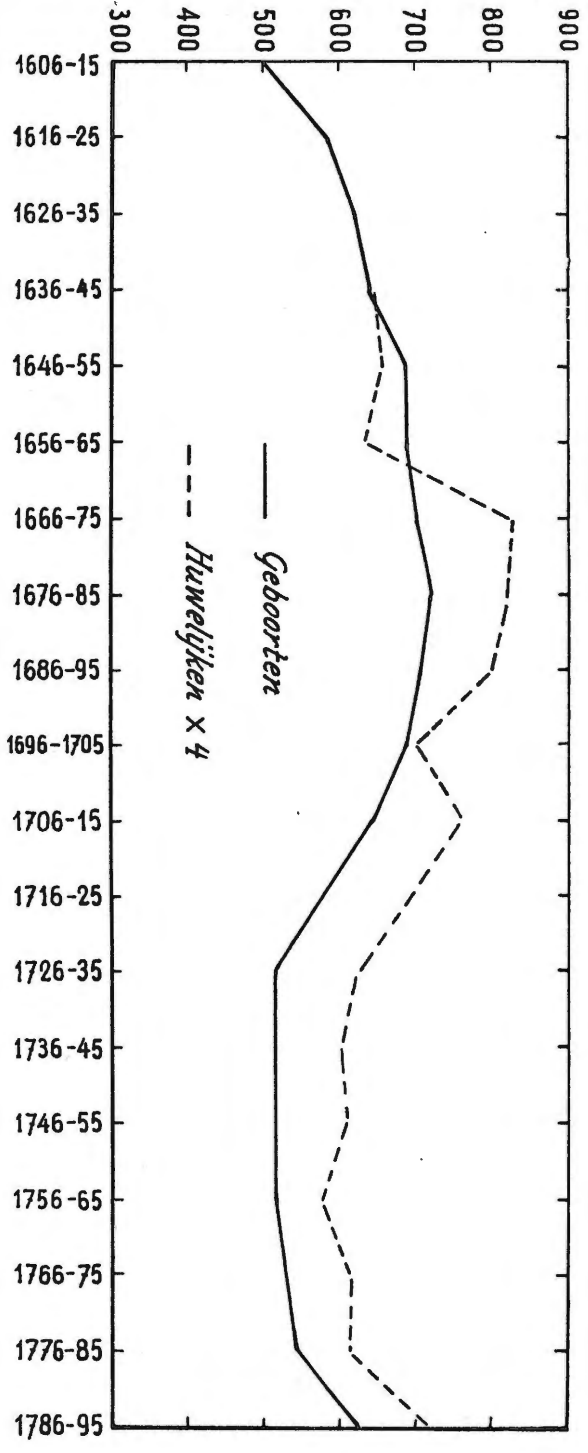
(18) J. VERBEEMEN, *De Werking...*, blz. 696, 699-700, 1050.

(19) PAUL VINCENT, *Comment déterminer le tendance de la fécondité*, Population, 2e année, nr. 3, juillet-septembre 1947, blz. 467.

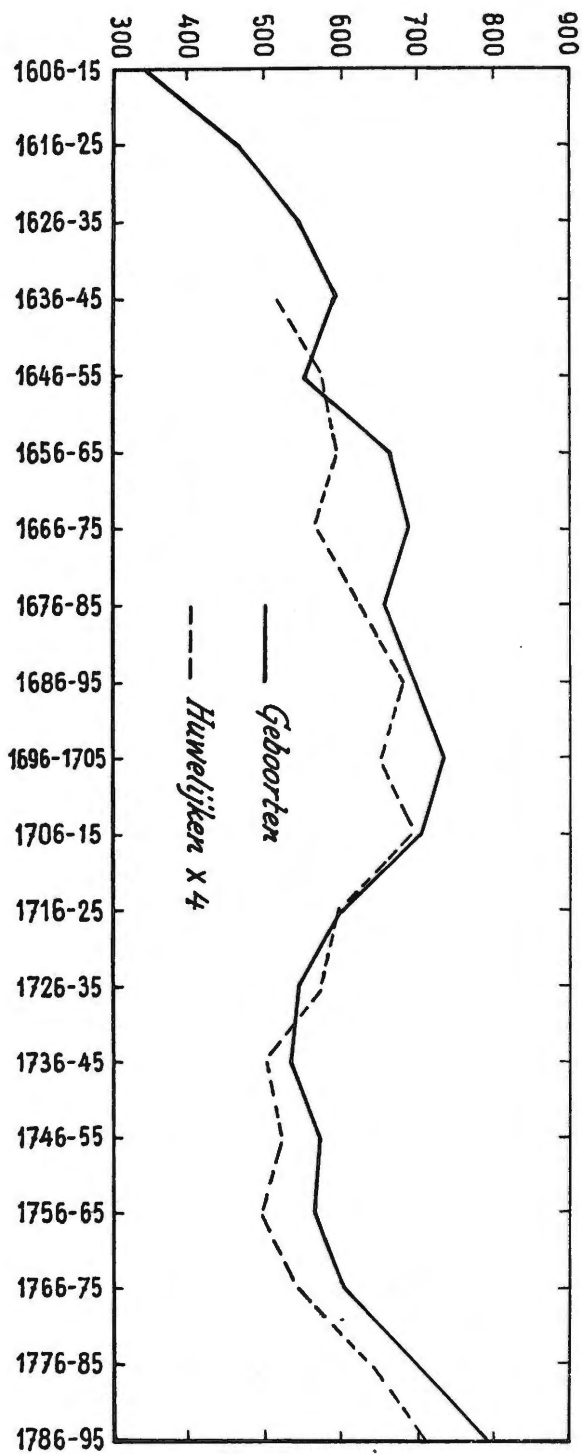
GRAFIEK I
Sint-Baafs-parochie.
 Verhouding der geboorten en huwelijken. Tienjaarlijkse gemiddelden.

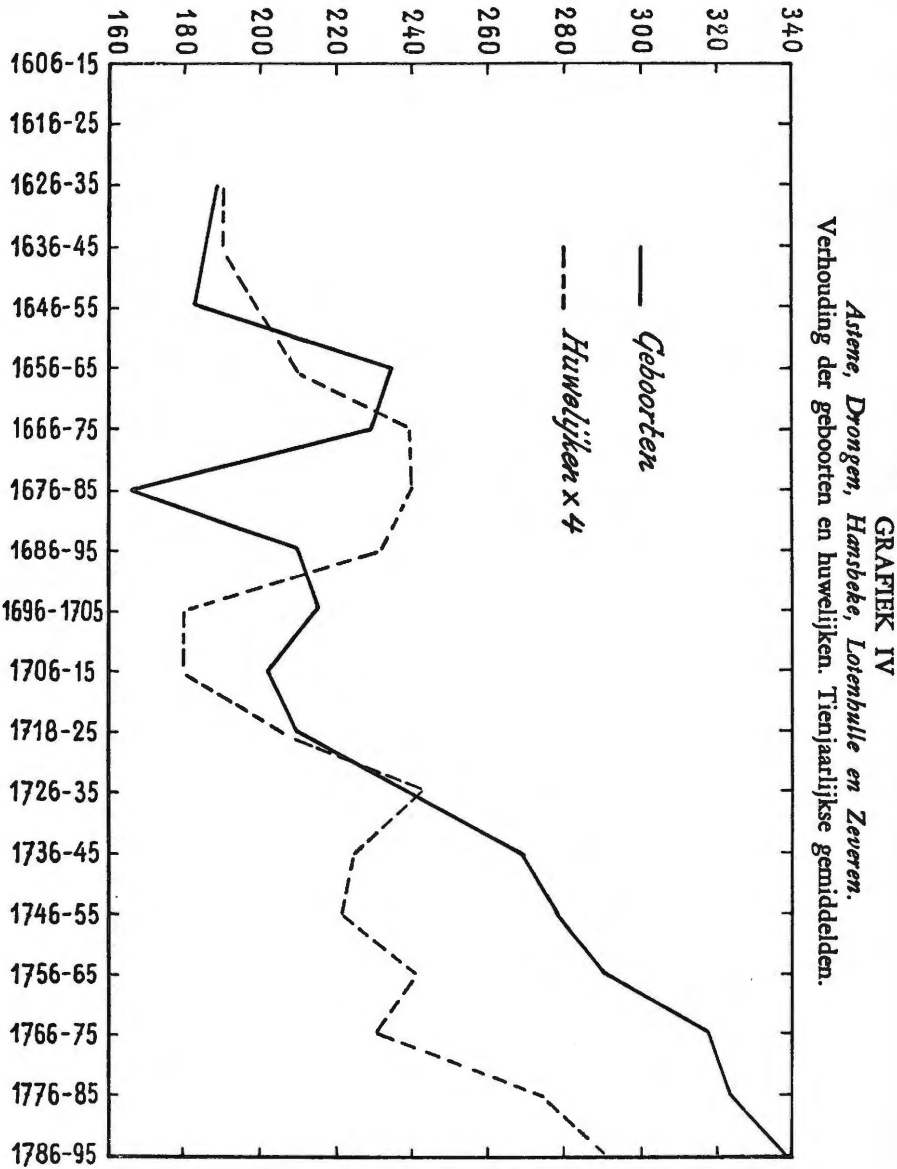

GRAFIEK II
Centrale parochies.
 Verhouding der geboorten en huwelijken. Tienjaarlijkse gemiddelden.

GRAFIEK III
Periferische parochies.
 Verhouding der geboorten en huwelijken. Tienjaarlijkse gemiddelden.

1736-45	3,8	3,6	3,5	3,4	4,2	3,9
1746-55	3,9	3,9	3,4	3,4	4,3	4,4
1756-65	4,0	3,9	3,6	3,4	4,6	4,4
1766-75	3,8	4,0	3,4	3,5	4,4	4,6
1776-85	3,9	4,1	3,4	3,4	4,3	4,7
1786-95	4,0	4,1	3,4	3,7	4,5	4,7

Wanneer men telkens de twee kolommen met elkaar vergelijkt, stelt men al onmiddellijk vast dat de verhoudingen tussen beide cijfers veel beter tot hun recht komen en dat de bewegingen beter afgetekend zijn, om niet te spreken van de kleine schommelingen die grotendeels weg-gewerkt zijn.

Reeds aan de hand van Tabel V kan men een diepgaand verschil bespeuren tussen de centrale en de periferische parochies. Om deze verschillen beter tot hun recht te doen komen hebben we, evenals Prof. Van Werveke, de tienjaarlijkse gemiddelden der huwelijken met vier vermenigvuldigd. Aan de hand van de grafieken dezer cijfers (grafieken I, II en III) stellen we vast dat in de centrale parochies gedurende de achttiende eeuw de kurve van deze vermenigvuldigde huwelijkscijfers steeds hoger ligt dan deze der tienjaarlijkse geboortegemiddelden. Voor Sint-Baafs vallen beide lijnen praktisch samen, terwijl voor de periferische parochies de huwelijkscijfers lager liggen dan de geboortecijfers. Deze evolutie in de laatste reeks parochies is volledig identiek met de verhouding dezer gegevens op het platteland, in zover we het voor de Heerlijkheid Nevele vaststelden. Dit blijkt zeer duidelijk aan de hand van grafiek IV gemaakt op basis van de samengenomen gegevens der dorpen Astene, Drongen, Hansbeke, Lotenhulle en Zeveren²⁰ Daarnaast stellen we nog hetzelfde vast voor Deinze, Petegem, Vinkt, Nevele en Wontergem. Eenzelfde beeld krijgen we ook nog in Sint-Niklaas-Waas en in Haaltert en in minder uitgesproken mate in Lede en Erembodegem²¹.

Voortgaande op deze verhouding geboorten-huwelijken komen we nog tot een andere vaststelling, die eerder negatief is. In zijn artikel « De Werking van economische factoren op de stedelijke demografie der XVIIe en der XVIIIe eeuw in de Zuidelijke Nederlanden » ontwikkelt J. Verbeemen de volgende gedachte: het verschijnsel van geboortestijging bij een onveranderd huwelijkscijfer zou volgens de auteur kun-

(20) Deze dorpen tellen in 1796 tesamen ongeveer 9.000 inwoners. De jaartallen der geboorten en der huwelijken kan men terugvinden in ons artikel « *Het Bevolkingscijfer in de Heerlijkheid Nevele gedurende de 16e, 17 en 18e eeuwen*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, deel XI, 1953, blz. 96-114.

(21) Voor Deinze, Petegem, Vinkt, Nevele en Wontergem, zie ons aangehaald artikel, blz. 96-114. — Sint-Niklaas-Waas: G. WILLEMSSEN, *Etude sur la démographie d'une commune*, Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique, LVI, 2e reeks, deel VI, blz. 189-222. — Haaltert: J. DE BROUWERE, *Demografische en Sociaal-ekonomische Evolutie van Haaltert*, Land van Aalst, dl. 8, 1956, blz. 49-83. — Lede: A. VAN LUL en V. DE SAEDELEER, *Bijdrage tot de Demografie van Lede*, Land van Aalst, dl. 5, 1953, blz. 105-120. — Erembodegem: A. VAN LUL, *De Bevolking van Erembodegem*, dl. 3, 1951, blz. 55-64.

nen verklaard worden door een immigratie bestaande uit een min of meer gelijk aantal mannen en vrouwen, dit op het ogenblik dat er in de stad een gunstige economische conjunctuur heerst²². De voorbeelden die Verbeemen aanhaalt pleiten inderdaad voor zijn zienswijze, in zover we voor Gent de globale verhouding geboorten-huwelijken berekenen. Wanneer we echter deze berekening maken voor de drie groepen (Sint-Baafs, centrale en periferische parochies) afzonderlijk, dan blijft de verhouding van 4,6 inderdaad sterk kontrasteren met de andere cijfers voor de centrale parochies, terwijl voor de periferische dit cijfer niet uit de toon valt.

Nu bestaat evenwel de mogelijkheid dat de periferische parochies juist de sterkste inwijking hebben gekend, zowel gedurende de zeventiende als gedurende de achttiende eeuw, want gedurende heel de betrokken periode liggen de cijfers van de verhouding geboorten-huwelijken in de periferische parochies steeds hoger dan in de centrale en in Sint-Baafs. Persoonlijk geloven we dat de verklaring van J. Verbeemen dan ook voor dit verschijnsel de meest logische is. Daarbij kunnen we voegen dat voor de periferische parochies de cijfers dezer verhouding zeer goed overeenkomen met deze die we voor het platteland berekenden²³.

Het feit dat we nu voor verschillende jaren de verhouding kommunkanten- niet kommunkanten kennen, en dit voor de verschillende Gentse parochies, laat ons toe te bepalen in hoever de Gentse bevolking « verouderd » of « verjongd » is. De hierna volgende tabel is dienaangaande zeer instructief.

(22) J. VERBEEMEN, *De Werking...*, blz. 1044-1047.

(23) Al zijn onze gegevens voor het platteland beperkt (zie hoger, nota 20) en blijft er bijgevolg plaats voor het spel van het toeval, toch willen we hier wijzen op het feit dat in de tweede helft der achttiende eeuw de geboortecijfers op het platteland hoog lagen in verhouding tot de huwelijkscijfers, hetgeen trouwens duidelijk tot uiting komt in de hierna volgende tabel en op grafiek IV:

*Verhouding geboorten-huwelijken voor de dorpen
Astene, Drongen, Hansbeke, Lotenbulle en Zeveren:*

1626-35 : 3,9	1716-25 : 4,0
1636-45 : 3,8	1726-35 : 3,9
1646-55 : 3,6	1736-45 : 4,8
1656-65 : 4,4	1746-55 : 5,0
1666-75 : 3,8	1756-65 : 4,8
1676-85 : 2,7	1766-75 : 5,5
1686-95 : 3,9	1776-85 : 4,7
1696-05 : 4,7	1786-95 : 4,6
1706-15 : 4,4	

Het ligt voor de hand dat de oorzaken van dit verschijnsel niet kunnen verklaard worden door Verbeemen's zienswijze alleen. De economische conjunctuur op het platteland is weliswaar gunstig doch op demografisch gebied heerst er een akute overbevolking die de emigratie in de hand werkt. Misschien dient voor het platteland de verklaring toch gezocht in een vermeerderde huwelijksvruchtbaarheid, doch dit zal door verder onderzoek dienen uitgewezen: voorlopig kunnen we het slechts bij een zuivere veronderstelling houden.

TABEL VI

VERHOUDING KOMMUNIKANTEN - TOTALE BEVOLKING

	1741	1749	1765	1784	1786
Sint-Baafs	78,1	72,5	79,4	76,9	
Sint-Jacobs	76,7			77,1	
Sint-Pieters	76,1			72,3	
Sint-Michiels	78,8			84,1	
Sint-Niklaas	79,4	79,1 ²⁴	77,6 ²⁴	80,9	78,4 ²⁴
Sint-Maartens	77,7			78,5	
Heilig Kerst	76,9			72,6	
Totaal	77,6			77,6	76,0

Globaal genomen blijken de verhoudingen te Gent stationnair te zijn gebleven. Doch bij nader toezicht blijkt dat voor de centrale parochies het ten honderd in 1784 80,7 bedraagt tegenover 78,3 in 1741, hetgeen wijst in de richting van een ouder wordende bevolking in deze parochies. In de periferische parochies daarentegen bedraagt het aandeel der kommunikanten in de totale bevolking 74,4% in 1784 tegenover 76,9% in 1741. Voor de periferische parochies komt dit jonger worden zeer goed overeen met een laag sterftcijfer, hetgeen een verminderd aantal overlijdens onder de kinderen behelst. Voor Sint-Pieters bedraagt het jaarlijks gemiddeld sterftcijfer 132,5 eenheden in het decennium 1736-45 en 120,2 in de periode 1776-85. Voor het Heilig Kerst zijn de cijfers respektievelijk 186,1 en 187,7 ²⁵. Het feit dat Sint-Maartens hier een uitzondering maakt is alleszins verbazend want zoals hoger geschreven vermeerderde de bevolking in deze parochie met niet minder dan 31,0 %. Maar het beeld wordt nog heel wat ingewikkelder wanneer we volgende tabel nader ontleden.

(24) H. VAN WERVEKE, *De Gentse Sint-Niklaasparochie in 1601*, blz. 41.

(25) Prof. Van Werveke achtte de registers der sterfgevallen onbetrouwbaar omdat voor St. Maartens de registers door de grafmakers gehouden meer overlijdens geven dan de registers door de pastoor gehouden. Zie H. VAN WERVEKE, *De Curve*, blz. 12-13. Van onze kant achtten wij het evenwel niet uitgesloten dat personen in één parochie overleden in een andere begraven werden, hetgeen dus ook voor St. Maartens het geval kan geweest zijn, temeer daar dit een aan de rand van de stad gelegen parochie was, met wellicht meer voorhanden begraafruimte.

TABEL VII

	Overlijdens			Geboorten			Natuurlijk Overschot		
	1736-45	1756-65	1776-85	1736-45	1756-65	1776-85	1736-45	1756-65	1776-85
S. Baafs	244,8	308,8	269,8	397,7	379,0	466,5	152,9	70,2	196,7
S. Niklaas	91,7	102,8	79,1	101,4	105,4	98,1	9,7	2,6	19,0
S. Jacobs	205,5	167,9	153,6	183,2	173,5	185,6	— 22,3	5,6	32,0
S. Maartens	67,2	131,9	186,2	142,4	153,0	200,6	75,2	21,1	14,4
H. Kerst	186,1	149,0	187,7	167,0	171,8	227,7	— 19,1	22,8	40,0
S. Michiels	168,7	166,5	214,3	234,1	237,0	255,3	65,4	70,5	41,0
S. Pieters	132,5		120,2	223,3		270,7	90,8		150,5

Laat ons eerst met de « normale » voorbeelden beginnen.

In Sint-Pieters bedraagt het aantal kinderen van minder dan twaalf jaar 23,9 % in 1741 en 27,5 % in 1784: deze evolutie schijnt overeen te komen met een stijging van het geboortecijfer, een daling van het sterftcijfer en bijgevolg met een vermeerdering van het natuurlijk overschot. In de Sint-Salvatorsparochie krijgen we een volledig identiek beeld. De moeilijkheden beginnen echter met Sint-Niklaas en Sint-Maartens, de ene een centrale, de andere een periferische parochie. Sint-Niklaas kent een sterke vermeerdering van het natuurlijk overschot, vooral te wijten aan een daling van het sterftcijfer; Sint-Maartens ziet zijn natuurlijk overschot op even gevoelige wijze slinken, vooral door een sterke vermeerdering van het aantal overlijdens, groter dan de stijging van het aantal geboorten. In beide gevallen blijft de verhouding komunikanten-totale bevolking dezelfde in 1741 en 1784.

Ondanks deze voorbeelden zou het landelijk karakter der demografische evolutie in Sint-Pieters en het Heilig Kerst nog altijd zeer goed kunnen aanvaard worden, moest er niet op hetzelfde ogenblik op het platteland een verslapping van natuurlijke bevolkingstoename vallen waar te nemen. Deze verslapping schijnt, althans volgens de schaarse voorbeelden die we bezitten, een verder gevolg te zijn van een evolutie begonnen in de eerste helft der zeventiende eeuw. Deze evolutie schijnt in Gent, steunend op het voorbeeld der Sint-Niklaasparochie, eveneens in de zeventiende eeuw te zijn begonnen ²⁶.

Het is niet onwaarschijnlijk dat dit ouder worden der bevolking, begonnen in de zeventiende eeuw, één lijn vormt met de gelijkaardige evolutie waaraan het bevolkingscijfer hier in België heden ten dage onderhevig is.

BESLUIT

Het besluit van dit artikel kan kort zijn. Uit de nieuwe gegevens blijkt dat de omvang van de demografische crisis te Gent minder groot is geweest dan aanvankelijk gemeend. Het zijn vooral de periferische parochies die hier in gunstige zin de doorslag hebben gegeven, juist wegens het feit dat zij een veranderd geboortekoefficient kenden. De hoger gedane vaststellingen pleiten er tevens voor binnen de stad nogmaals verschillende koëfficiënten te gebruiken, iets dat totnogtoe niet werd gedaan, zelfs daar waar men er de mogelijkheid toe bezat. We denken hierbij aan Antwerpen waar een opvallende tegengestelde evolutie bestaat tussen Onze-Lieve-Vrouw Noord en Zuid en Sint-Filips aan de ene kant en Sint-Walburgis, Sint-Joris, Sint-Jacobs, Sint-Andries, Sint-Willibrordus en Sint-

(26) Voor Lede daarentegen stelt men vast dat het natuurlijk akkres stelselmatig toeneemt tussen 1670 en 1770: dit dorp is gelegen in het Land van Aalst waar de economische conjunctuur op het platteland gunstig evolueerde. Derhalve bestaat er, volgens onze mening, een kans dat verdere opzoekingen zullen kunnen aantonen dat de evolutie van het natuurlijk overschot nauw verbonden is met de ontwikkeling van de economische conjunctuur op het platteland.

Laureys aan de andere kant. In 1784 bedragen de geboortekoëfficiënten van O.L.V.Noord en Zuid respectievelijk 23,9 en 23,8 per duizend inwoners; Sint-Filips telt slechts 2,5 geboorten per duizend, wat abnormaal laag is en buiten beschouwing kan gelaten worden. De koëfficiënten voor St. Walburgis, St. Andries, St. Joris zijn daarentegen: 35,4; 33,9 en 30,4, wat toch een aanzienlijk verschil maakt. De enige uitzondering op deze tegenstelling is St. Jacobs met slechts 24,9 geboorten per duizend inwoners.

Wat Gent in het bijzonder aangaat, schijnt er zich aldaar rond 1740 een ommekeer in de demografische evolutie te hebben voorgedaan. De centrale en periferische parochies die tot dan toe een gelijklopende evolutie kenden, krijgen van dan af een tegengesteld karakter: nadat tussen 1712 en 1741 het geboortekoëfficiënt in alle parochies gedaald was, steeg het terug in de periferische, terwijl het in de centrale rond eenzelfde niveau bleef schommelen.

Als konklusies van minder belang konstateren we dat de huwelijksvruchtbaarheid in de periferische parochies zeer dicht bij deze van het platteland ligt. De verhouding geboorten-huwelijken voor de centrale parochies ligt daarentegen meer in de lijn van hetgeen door J. Verbeemen voor Mechelen, Lier en Leuven werd berekend²⁷.

Tot slot nog een woord over het sterftcijfer. Ik geloof dat het geen enkele twijfel laat dat Gent, in tegenstelling met andere steden uit de Zuidelijke Nederlanden, wel een natuurlijk overschot heeft gekend in de tweede helft der achttiende eeuw. Hieraan is de uitbreiding van de tekstielnijverheid te Gent wellicht niet vreemd geweest.

(27) J. VERBEEMEN, *De Werking...*, blz. 1042.